

شور آزادی

نگاهی به «شور آزادی» نوشته بنژامین کنستان

شور آزادی

◄ **مهینا رستگاری**

«در ایای ۴۰ سال پیوسته به دفاع از آزادی در همه زمینه‌ها برخاسته‌ام؛ آزادی در همه چیز در دین، در فلسفه، در ادبیات، در کار تولیدی و در سیاست.»

نویسنده این جمله بنژامین کنستان است؛ مردی که فعالیت‌های سیاسی و نظریاتش نیز موبد این است که محک او در برخورد با نظریات سیاسی و معیارش برای دست زدن به کنش سیاسی آزادی و نفی خودکامگی بوده است. با همین روش او نظریات روسو و منتسکیو را می‌کاود و هر آنجا که بیم آن می‌رود که جمله و عبارتی می‌تواند به خودکامگی بینجامد، می‌ایستد و این دو را نقد می‌کند.

به گفته آیزایا برلین او نخستین کسی است که به روشنی بیان کرد شانی از شئون زندگی، یعنی زندگی خصوصی وجود دارد که دخالت دولت در آن نامطلوب است و با همین منطق آزادی موجود در دموکراسی یونان باستان را که همه متفقاً آن را

گهواره دموکراسی می‌دانند یکسره با آزادی مدرن متفاوت می‌داند چرا که معتقد است در دموکراسی آتن نه جایی برای آزادی فردی بوده است و نه تشویشی برای حفظ سپهر خصوصی. در عین حال بزرگ‌ترین هشدار کنستان در مواجهه با دنیای مدرن خطر فرورفتگی در سپهر خصوصی و غافل شدن از آزادی سیاسی است. کتاب شور آزادی کنستان که

پایان‌های

در نگاهی به نمایشنامه «ویولن‌هاتان را کوک کنید» نوشته «ویکتور هائیم»

دارد چه اتفاقی می‌افتد

شاید حقیقتاً نباید کتاب «شیوه فنی نمایشنامه‌خوانی» را که دکتر «محمود کریمی‌حکاک» از «دیوید پال» ترجمه کرده است، فراموش کرد. مخصوصاً این جمله درخشان این کتاب را که مدام می‌گوید: «چه اتفاقی می‌افتد که باعث می‌شود اتفاق دیگری بیفتد». این جمله به درستی اساس یک نمایشنامه را برای ما بازگو می‌کند. در واقع این جمله با جدیت محور نمایشنامه را برای ما مشخص می‌کند؛ چیزی که نمایشنامه از آن درست شده است. حقیقتاً نمایشنامه از چه چیز درست شده است؟ پاسخ این پرسش را در جمله بالا می‌توان یافت. عنصر تشکیل‌دهنده یک نمایش اتفاق‌های یک نمایش است. و حقیقتاً اتفاق هرچه بزرگ‌تر باشد، با اثر جدی‌تری روبه‌رو خواهیم بود. درست مثل نمایشنامه-عول‌هایی که خوانده‌ایم، آثار درخشانی همچون «هملت»، «مکبث»، «تاللو»، «ادیپ»... و خیلی‌های دیگری که ما را به پایانی تراژیک و مرگبار نزدیکی می‌کنند. این مقدمه راه ورود من به نمایشنامه‌ای اثر اثر «ویکتور هائیم»؛ نمایشنامه «ویولن‌هاتان را کوک کنید» که آن را اصغر نوری از فرانسه به فارسی برگردانده و انتشارات نیلا نیز آن را چاپ کرده است.

بسیاری از نمایشنامه‌های مدرن و بعد از مدرن هستند که بسیاری از اصولی را که از نمایشنامه می‌شناسیم، زیر پا می‌گذارند و از قواعد سرپیچی می‌کنند اما همواره یک نکته مورد توجه است و آن «عمل دراماتیک» است. این عنصر را کمتر فراموش می‌کنند چون به گمان من اساس یک نمایشنامه و اصلاً دلیل وجودی نمایشنامه بر همین پایه استوار است. این مقدمه‌ها را گفتم تا به این جمله برسم که در نمایشنامه «ویولن‌هاتان را کوک کنید» نوشته «ویکتور هائیم»، «مگر چه اتفاقی می‌افتد که باعث می‌شود چه اتفاق دیگری بیفتد». به گمان من این پرسشی اساسی برای بسیاری نمایشنامه‌هایی است که هم از چارچوب‌های کلاسیک نمایشنامه‌نویسی پیروی می‌کنند و هم از آن سرپیچی می‌کنند. حالتی دوگانه. نه این و نه آن هستند. همان‌طور که اشاره کردم، قطعاً نمی‌توان «عمل دراماتیک» را نادیده گرفت. این نوعی وفاداری به سیستم کلاسیک نمایشنامه‌نویسی است که از قرن‌ها پیش از نمایشنامه‌نویسان کلاسیک و نیز از «فن شعر» ارسطو به ما رسیده است. اما خب این «عمل» چیست؟ چقدر مهم است؟ اهمیت آن تا چه میزان است؟ آیا بود و نبودش فرقی دارد؟ این پرسش‌ها ما را از نمایشنامه‌نویسی کلاسیک دور می‌کند. کدام اتفاق است که دلیل دیوانگی «هملت» را تجیه می‌کند؟ قطعاً جواب این پرسش ظاهر شدن «روح پدر هملت» است. اما کدام اتفاق است که سه شخصیت نمایشنامه «ویولن‌هاتان

سال پنجم ■ شماره ۱۱۰۱ ■ دوشنبه ۱۰ آبان ۱۳۸۹

کتاب

نیز پی می‌ریزد و از پتانسیل‌های نهفته در کتاب قرارداد اجتماعی برای تبدیل شدن به «هراسناک‌ترین یاور استبداد» سخن می‌گوید چرا که روسو قرارداد میان جامعه و اعضایش را واگذاری کامل و بی‌قید و شرط فرد با همه حقوقش به اجتماع می‌داند اما در مقابل کنستان معتقد است هنگامی که اراده عموم مجاز به هر کاری باشد نمایندگان چنین اراده‌ای از خود

نیز پی می‌ریزد و از پتانسیل‌های نهفته در کتاب قرارداد اجتماعی برای تبدیل شدن به «هراسناک‌ترین یاور استبداد» سخن می‌گوید چرا که روسو قرارداد میان جامعه و اعضایش را واگذاری کامل و بی‌قید و شرط فرد با همه حقوقش به اجتماع می‌داند اما در مقابل کنستان معتقد است هنگامی که اراده عموم مجاز به هر کاری باشد نمایندگان چنین اراده‌ای از خود

نمایشنامه است که ما را با خود همراه می‌کند. اتفاق‌های کوچک و شتابزده این نمایشنامه است که به سرعت نمایشنامه و شخصیت‌ها را به سمت نابودی می‌برد. می‌گویم نابودی چون انسان در نمایشنامه تراژیک مدرن و پس از آن نابودی‌های کوچکی دارد که قطعاً از منظر علمی چون روانشناسی و جامعه‌شناسی کرده، تلقی ما از تراژدی و عمل تراژیک است. وگرنه فراموش شدن رنج «ماری» کمتر از مرگ رفتن متلاشی شدن. فراموش شدن و به خواب رفتن «ماری» در انتهای این نمایشنامه عمل تراژیک مهمی است. اما این مهم بودن در اسروز و جامعه امروز معنا می‌گیرد. عمل‌های کوچکی که باعث می‌شود عمل‌های کوچک دیگری رخ دهد؛ عمل‌هایی که در برابر عمل نمایشنامه‌نویسانی چون «سوفوکل» «آشیل»، «شکسپیر» و... عمق چندانی ندارند اما در مقایسه با دنیای امروز اتفاقات بزرگ، حیرت‌انگیز و وهمنای هستند. «ویکتور هائیم» راوی رنج‌های دردهای امروز است. حتی اگر موجودی غیرقابل شناسایی و غیرقابل درک در نمایشنامه‌اش خلق کند. خود این شخصیت هیولامانند در این نمایشنامه ارزش چندانی ندارد. این عمل هیولوارا اوست که توجه ما را به خود جلب خواهد کرد. قطعاً «ویولن‌هاتان را کوک کنید» حاوی رنج‌های دنیای امروز مه‌ران‌پذیر حسرت اونسو بخوره، در اتفاق افتادن حوادث در این نمایشنامه است. انگار نویسنده وقت چندانی برای این شخصیت‌ها نداشته. بنابراین ریتم اتفاق افتادن حادثه (از نظر کلاسیک هر چند کوچک) در این نمایشنامه تند است. و این سرعت به انتقال مفهوم نمایش کمک بسیاری کرده است. اصغر نوری در ابتدای این نمایشنامه به معرفی نویسنده آن پرداخته است و تصویری کوتاه از این نویسنده و آثارش به دست می‌دهد.

«آثار ویکتور هائیم تاکنون به شانزده زبان ترجمه شده و در بیست و سه کشور به اجرا درآمده‌اند. هائیم از سال ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۱ استاد هنرهای نمایشی بود و در کنار آن معاون اول مجمع نویسندگان و کارگردان‌های تئاتر. او یکی از بزرگ‌ترین نمایشنامه‌نویسان تئاتر امروز است و در حال حاضر، مدیریت تئاتر اس ا س در ا بر عهده دارد.»(ص۷) شاید تفاوت‌های دنیای کلاسیک درام و دنیای امروزین‌اش مجال و گستردگی بیشتری بخواهد اما باید بگویم اتفاقات کوچک زندگی «سیمون»، «ماری» و «توماس» است که تراژدی‌ای را شکل داده که اکنون در این نمایشنامه با آن مواجه هستیم.

برگردان این متن به فارسی ما را با دیالوگ‌هایی شسته رفته مواجه می‌کند که اصغر نوری این مهم را به خوبی به انجام رسانده است.

تازه‌های نشر آگه

آنها یا ما؟

۶ سال ۱۹۸۹ را با سقوط پیایی و سریع رژیم‌های اروپای شرقی، می‌شد نشانه میمون این امر شمرد که مردم را به حساب می‌آوردند و نظام‌های منسوخ سرانجام به کلی از میان می‌روند. ولی در عوض سقوط	۶ هزاره کدام کس؟ آنها یا ما؟
۶ دانیل سینگر	۶ ترجمه: اکبر معصومیگی
۶ نشر: آگه	۶ چاپ اول: زمستان ۱۳۸۸

این رژیم‌ها به نحوی غیرمنطقی، دلیل آن گرفته شد که غربی‌ها مدعی شوند نظام ما تا ابد ادامه خواهد داشت. طبعاً چنین تبلیغاتی در افراطی‌ترین شکل خود گزاره شبه‌هنگلی فرانسیس فوکویاما مبنی بر اینکه تاریخ به پایان آمده است، نمی‌توانست بپاید. ولی پیامی که داشت، یعنی فرمانروایی سرمایه ابدی است، همچنان ظفرمندانانه برجاست. آیا این اتهام ریگانی را یادتان هست؟ اکنون چه دور به نظر می‌رسد که اتحاد شوروی را دوزخی وصف می‌کرد که گریزگاهی ندارد. این استدلال اکنون هوشمندانه وارونه شده است. اکنون به ما می‌گویند جهان ماست دوزخ- بهشت یا برزخ- که از آن هیچ گریزی ممکن نیست. این کتاب سنگریزه جسوری است که می‌کوشد این نیروی ویرانگر را درهم بکوبد. سرچشمه الهام نوشتن آن واکنشی پرشور در برابر مرام رایج است که موعظه می‌کند سود پگانه ارتباط اجتماعی میان انسان‌ها و بازار تنها ضامن دموکراسی است. آرزوی این کتاب آن است که تنها را به دور افکند، مباحثه‌ای واقعی درباره بدیلی ممکن بیازارد، و در جست‌وجوی این بدیل- با قبول خطر خوردن برجسب اتویی گری خطرناک- بکوشد به فراسوی افق سرمایه‌داری گام بگذارد.

فیزیک گفتار

۶ صدا چگونه تولید می‌شود؟ ما چگونه صداها را می‌شنویم؟ مغز در فرآیند تولید آوا و شنیدن آن چه کاری انجام می‌دهد؟ این پرسش‌ها در علم آواشناسی آکوستیک پاسخ داده می‌شود. آموزه‌های این علم به	۶ مقدمه‌ای بر آواشناسی آکوستیک
۶ نویسنده: دی بی فرای	۶ مترجم: نادر جهانگیری
۶ انتشارات: آگه	۶ چاپ سوم: ۱۳۸۹

کار زبان‌شناسان، کسانی که زبان‌درمانی می‌کنند و متخصصان ارتباط زبانی می‌آید. کتاب «مقدمه‌ای بر آواشناسی آکوستیک» یا «فیزیک گفتار» اثر دی بی فرای که با ترجمه نادر جهانگیری منتشر شده است به شهادت مقدمه‌اش اولین کتابی است که به شکل اختصاصی در زبان فارسی این موضوع را بررسی می‌کند. فرای این کتاب را با زبانی ساده و برای کسانی نوشته است که با این موضوع آشنایی ندارند. خواننده در این کتاب با مراحل مختلف زنجیره گفتار آشنا می‌شود. فرای برای توضیح این مراحل بحث‌ها را از واحدهای زبانی آغاز می‌کند و تا ضربان‌های عصبی، حرکات عضلانی و امواج صوتی به پیش می‌رود. در این کتاب نویسنده همچنین اصول بنیادی فیزیک درباره تولید و انتشار انرژی صوتی را بررسی می‌کند و در پی آن اصول فیزیکی مکانیسم گفتار را شرح می‌دهد. همچنین در بخش‌های پایانی ویژگی‌های آکوستیکی زبان انگلیسی و راه‌های تشخیص آنها از طریق استفاده از کلیدهای آکوستیکی را برای خواننده بازگو می‌کند.

هنگامه مظلومی

درباره «خسوف خرد»، ماکس هورکهایمر

بحران معاصر خرد

۶ امروزه بسیاری از کتاب‌هایی که روانه بازار می‌شوند به‌ررسی اندیشمندان	۶ خسوف خرد
۶ یا جریان‌های ناقد مدرنیته	۶ مترجم: ماکس هورکهایمر
۶ می‌پردازند. همین امر سبب شده عده‌ای بحق در سودمندی	۶ انتشار: مکس هورکهایمر
۶ این کتاب‌ها شک کنند. کسانی	۶ اکسیری فرد
۶ که ایران و سازوکارهای این کشور را به عنوان یک کلیت پیشامدرن در نظر می‌گیرند،	۶ انتشارات: گام نو
۶ اینان معتقدند برای جامعه‌ای در شرف مدرنیته، بسط و اندیشه‌های ناقد مدرنیته یا	۶ چاپ اول: ۱۳۸۹

پست‌مدرن می‌تواند موجب نوعی سردر گمی شود. اما باید پرسید مگر غیر از این است که ما هم‌زمان با دریافت و جذب سویه‌های مدرن هرروزه به وسیله انواع رسانه‌ها در معرض پدیده‌های پسامدرن قرار می‌گیریم. اگر این مساله تصدیق شود باید نیز بپذیریم که ما به گونه‌ای متناقض در پیش و پس مدرنیته با هم قرار گرفته‌ایم. اگر ما اکنون سخنان متفکرانی چون نیچه، هایدگر، آدورنو و هور کهایمر... و در می‌یابیم این خود نشانه‌ای است از این امر که ما لااقل درک و تجربه‌ای نینند از آنچه نقد مدرنیته خوانده می‌شود داریم. بنابراین ما محتاج به اندیشیدن در باب مدرنیته و هم پست‌مدرنیته هم‌زمان با هم هستیم. مکتب فرانکفورت یا به طور عام نظریه انتقادی از تأثیر گذارترین جریان‌هایی است که انگشت بر سویه‌های وحشتناک و تخریب‌گر جامعه مدرن گذاشته است. آنان خواهان تلفیق علوم اجتماعی، فلسفه و روانکوی با یکدیگر بودند تا به این طریق قادر شوند دوزمن‌های از کلیت آنچه می‌گذرد را جایگزین نظریه‌های خشن و جریبن‌گر اثبات‌گرایان کنند. «خسوف خرد» نام کتابی است که به تازگی انتشارات گام نو به چاپ رسانده است؛ کتابی شامل مجموعه سخنرانی‌های ماکس هورکهایمر رئیس موسسه تحقیقات اجتماعی دانشگاه فرانکفورت که بعدها توسط خود وی تنظیم شده و در قالب کتاب عرضه شده است. این کتاب با ترجمه محمود اکسیری در شامل پنج فصل است که هر کدام لایه‌ای از روی حقایق زندگی مدرن بر می‌کشد.

این کتاب می‌تواند چشم‌اندازی از مواضع و چارچوب‌های فکری مکتب فرانکفورت به دست دهد و همچنین خواننده را به تامل در باب سیر تاریخی و اجتماعی مفهوم خرد و فرد واردار. هورکهایمر در فصل اول به سیر دگرگونی خرد می‌پردازد و بر این است که امروزه خرد از معنای پیشین خود تهی شده و به شکلی قالب‌یافته متجلی شده است. خرد امروز برخلاف آنچه در گذشته بود خردی است معطوف به انطباق با واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی و صرفاً وسیله‌ای برای حفظ بقا در گذشته اما خرد در جامعه‌ای چون یونان باستان امری عینی تلقی می‌شد. به این معنا که این مفهوم متصل به یک واقعیت زیستی بود که انطباق با عدم انطباق با واقعیت مذکور به عنوان معیار خردمندی یا فقدان آن محسوب می‌شد. اکنون هیچ معیار بیرونی‌ای برای قضاوت وجود ندارد. خرد تا آنجایی مجاز به جولان دادن است که در پی طبقه‌بندی امور، اهداف و ابزار. به بیانی دیگر آنچه ملاک است فهم هماهنگی بین وسایل و اهداف است و نه هیچ‌گونه ارزش‌گذاری و ارزیابی پیرامون هدف. «بحران معاصر خرد در این واقعیت نهفته است که اندیشیدن زمانی از درک این عینیت (عینیت خارج از خرد) ناتوان شد یا به نام پنداری واهی بر نفی آن دامن آلود» و این‌گونه است که خرد توانایی انتقادی خود را فرو می‌گذارد.

هورکهایمر در فصل بعدی تحت عنوان «اکسیرهای ناسازگار» جریان اثبات‌گرایی در علوم اجتماعی را آماج نقد خود قرار می‌دهد و بر این باور است که: «اثبات‌گرایان به جای اینکه عمل را با فلسفه همساز کنند، فلسفه را با علم، یا به تعبیری با الزامات عمل همگام می‌کنند.»

درست مانند داستان خرد، دانش اجتماعی در دوره مدرن تنها زمانی ارزشمند محسوب می‌شود که در نقش ابزار اراده کردن و تسلط پدیدار شود. و این در حالی است که پیش از این فلسفه و دانش اجتماعی اعتبار خود را از حقیقتی بیرون از خود کسب می‌کردند. در راستای همین رویکرد، نویسنده در فصول بعدی به رابطه سلطه‌گر- سلطه‌پذیر انسان و طبیعت، افول فردیت در ابروالیسم منادی فردگرایی و در نهایت وظیفه فلسفه در قبال بحران‌های مذکور می‌پردازد. گرچه اکنون پاره‌ای از اندیشمندان بر این باورند که تاریخ اندیشه‌های مکتب فرانکفورت گذشته است اما با خواندن این کتاب هنوز هم می‌توان به چشم‌اندازی انتقادی از دنیای پیرامون دست یافت. به ویژه که کتاب پیش رو از نثری قابل فهم‌تر نسبت به دیگر آثار این مکتب بر خوردار است، برای افراد افرت‌نوری خوانندی می‌شود. لئو لئونتال وقتی برای نخستین بار دست‌نوشته‌های این کتاب را را دید، برای هورکهایمر نوشت: «پراي نخستين بار در زبان انگليسي به سندی دست يافته‌ايد که نشان پژواک صدای یک فیلسوف، در برهوت جامعه جلايافته امروزين است.»